

Милош Б. Пржић¹
 Институт за књижевност и уметност
 Београд

ОСВРТИ НА СЛОВЕНСКИ БАЛКАН У ИТАЛИЈАНСКОЈ РЕНЕСАНСНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Значај балканског географског простора у домену византијске културе за италијанску ренесансну књижевност познат је и неспоран. Међутим, поглед на словенски Балкан у овом контексту потпуно се разликује, премда се ради о истом географском простору. Овај феномен је истраживан и проучаван у различитим контекстима, али никада као засебно питање. Циљ рада јесте да у кратким цртама размотри погледе италијанске ренесансне књижевности на географски простор Балканског полуострва са нагласком на словенске народе насељене на тој територији или пак расељене из своје постојбине, као и савремену рецепцију неких од анализираних текстова у савременој науци на Балкану. Рад се ослања на одговарајуће осврте италијанских ренесансних аутора (Петрарка, Ариосто, Де Пачијенца), на досадашња истраживања везана за појединачна дела и ауторе, те на историографску и књижевноисторијску грађу која омогућава контекстуализацију теме у ренесанси.

Кључне речи: Италијанска књижевност, ренесанса, словенски Балкан, Петрарка, Макијавели, Ариосто, Де Пачијенца

1. Увод: Балкан и италијанска ренесанса: Словени – робови или Скити?

„Западна Европа је почела да интензивно проучава и да упознаје Балкан тек од почетка 19. столећа” (Мутавцић и Кампурис 2015: 115). Међутим, познато је да су италијански хуманисти, у жељи за обновом античких вредности, посегнули ка Византији, тада сматраној наследницом грчких античких тековина (Ферони 1992: 205). Из Византије су доносили античке текстове на изворном језику, што је започело још од Бокача (Милинковић 2011: 25), а касније су доводили и научнике који ће не само ширити дела у изворном облику него ће хуманисте поучавати грчком језику (Ферони 1992: 205). Такође, након пада Цариграда, Венеција ће примити многе образоване, изгнане Грке (Ферони 1992: 205).

Балкан, у смислу географског концепта, први пут је документовано управо један Италијан у доба ренесансе (Тодорова 2009). Хуманиста и дипломата Филипо Буонакорси Калимах (*Philippus Callimachus*, 1437–1496) посетио је планину тада и задуго после звану класичним именом Хемус (*Haemus*), током једне од својих дипломатских мисија у Отоманском царству. У меморандуму папи Иноћентију VIII из 1490. године, пише да ту планину локално становништво назива Балкан.²

Сви ови контакти двеју реалности, италијанске и балканске, до којих је долазило услед географске близине и историјских догађаја, морали су се рефлектовати и у књижевности. Балкански Словени, у периоду ренесансе све више под отоманским јармом, морали су се наћи у вртлогу контаката које овај рад настоји да издвоји. Њихов језик, култура и обичаји релативно су непознати италијанским ренесансним ауторима, те ће се настојати да се овде бар неки од њих истраже и размотре.

¹ milos.przic@gmail.com

² „...quem incolae Bolchanum vocant” (Тодорова 2009).

Ослањајући се не само на грчке тековине већ подједнако и на наслеђе староримске културе, италијански хуманисти су се трудили да успоставе однос према људима и догађајима какав су гајили њихови римски модели. То се може видети из назива који су неки од њих наденули територији на којој живе Словени. Претеча хуманистичког и ренесансног песништва, „први весник” ренесансног доба (Пантић 1963: 9, подвукао М. Пржић), Франческо Петрарка у својим *Старачким писмима* (*Seniles*) описује, између осталог, своја путовања, током којих је у неколико наврата дошао у контакт са балканским народима. По угледу на римске узоре, које је и сам поштовао, а који су о једном другом народу на обалама Црног мора, слично говорили, он све народе на овом полуострву назива именом тог народа – *Скити* (ит. *Sciti*) а територију на којој они живе *Скитија* (ит. *Scizia*), али каже да су то верни млетачки поданици, који не само да побуњеницима у Кандији нису дозволили да искажу и једну мисао против Републике већ никога од њих нису хтели ни да приме (Петрарка 2010).³ Ипак, на другом месту где их помиње, описујући словенске робове, каже да безобличност и ружноћа скитске расе пријатно делује када на те људе погледа онај коме доносе зараду, али њему, Петрарки, изгледају ужасно (Петрарка 2010).⁴ Можда је Петрарка одлучио да ову територију назове именом једне друге, из уверења да и ту живе некакви дивљи народи, али одлучује се за други географски простор, држећи се чврсто свог принципа подражавања песничких узора. Наиме, „Петрарка је допуштао, и чак захтевао, да песник који подражава личи на модел који је изабрао, али је налагао, и ту код њега одступања није било, да та сличност буде нарочите врсте. То је, према једном његовом поређењу, сличност каква је између оца и сина, а не сличност каква је између човека и његовог портрета” (Пантић 1963: 12).

Петраркин пример послужиће нам да покажемо колико ће се касније развити семантичка асоцијативност међу Словенима и робовима, што ће оставити трага чак и на савремени италијански језик.⁵ Николо Макијавели, углавном у својим епистолама и политичким списима, помиње Ските и Скитију, а речју *Stiavo* означава робове, док територију насељену Словенима назива *Stiavonia* (Макијавели 2013). У свом најпознатијем делу *Владалац* Макијавели говори о отоманском уређењу, износећи свој став о томе зашто га је тешко освојити:

„Узроци који чине те је тешко освојити Турчинове државе ти су што управници те државе не могу никога позвати, противу владоца, нити се ко може понадати да ће, одметништвом оних који га опкољавају олакшати своје предузеће, што излази из горе наведених разлога. Јер, пошто су му сви слуге и обавезни, веома тешко могу се поткупити” (Макијавели 1907: 19).⁶

Ипак, по узору на Римљане, за њега је Скитија источна Европа.⁷

3 „...li quali con maraviglioso esempio di fedeltà, non solo non acconsentirono a pravi pensieri de' ribelli, ma né anco vollero ricevere o dar ricetta ad alcuno di loro” (Петрарка 2010).

4 „la bruttura e la deformità della scitica razza, piacente forse agli occhi di coloro che ne fanno mercato, ma schifosa ed orribile agli occhi miei” (Петрарка 2010).

5 Реч *schiaivo*, за коју је наша реч *роб* потпуни еквивалент, задржала је своје значење и у савременом италијанском језику. Потиче од речи *Slavo* (Словен), и у стандардни италијански језик долази преко тосканског дијалекатског облика *stiaivo* (Зингарели 2017).

6 „Le ragioni delle difficoltà, in potere occupare il regno del Turco, sono per non potere essere chiamato da' principi di quel regno, né sperare, con la rebellione di quegli che gli ha d'intorno, potere facilitare la sua impresa; il che nasce da le ragioni sopraddette: perché, sendogli tutti stiavi e obligati, si possono con più difficoltà corrompere” (Макијавели 2013).

7 Приређивач интегралног издања целокупног Макијавелијевог опуса (2014) на које се у овом раду ослањамо у напоменама тврди да се Скитија односи на простор источне Европе а „Stiavonia” на данашњу покрајину Славонију.

2. Смедеревска бугарштица

У спеву *Ло Балцино* (*Lo Balzino*) Рођери де Пачијенца из Нарда (Rogeri de Pacienza di Nardo),⁸ напуљски дворски песник, 1497. године забележио је оно што се сматра првом до сада познатом српском епском песмом (Сувајџић 2014: 147). Де Пачијенца се, у пратњи напуљске краљице Изабеле дел Балцо, нашао у градићу Ђоја дел Коле на југу Италије. Између осталог, у краљичину част приређена је и гозба на којој су је забављали некакви Словени, који су, како наводи Де Пачијенца, гласно викали на свом језику, а онда је сваки од њих „пио по свом обичају”, и то „мушкарци, жене, одрасли и они који су још деца”, скачући притом, како је то песник доживео, као козе.⁹ Речи које су они певали, те како их Де Пачијенца наводи, налазе се у напомени.¹⁰ Поред текста песме, и драгоценог контекста извођења, Рођери де Пачијенца је у свом спеву, испеваном у традиционалним октавама (*ottava rima*), забележио и имена извођача, у већини случајева беспрекорно. Нека од њих су: Петко, Радоња, Радославче, Ратко, Душко, од мушких, Мила, Милица, Радослава, Ружа, Стана, од женских.¹¹ Целокупни догађај је опеван у петом певању (*Libro V*) епа *Ло Балцино*, од 585. до 666. стиха. Након што је Бенедето Кроче пронашао овај спев у рукопису, а затим покушао да протумачи ове стихове које је Де Пачијенца записао онако како је чуо – а ни Де Пачијенца ни Кроче нису познавали словенске језике – текст долази у жижку интересовања, па тако филолог Марио Марти објављује критичко издање Де Пачијенциних записа 1977. године. За помоћ у реконструкцији ових стихова обратио се проф. Мирославу Пантићу, „и тек тада се, за чудо, у нас уопште сазнало за постојање ових наших стихова у италијанском епосу из ренесансе” (Пантић 1977: 428). Проф. Пантић је ове стихове реконструисао овако:

„Орао се вијаше над градом Смедеревом. Ниткорне не шапе с њиме говорит[х]и, него Јанко војвода говораше из тамнице: „Молим ти се, орле, сиди ма[о]ло ниже да с тобоме проговору: Богом те брат[т]а јимају подји до смедеревске господе да с' моле слав[о]ному деспо[с]ту да м' от[с]пусти тамнице смедеревске; и ако ми Бог поможе и славни деспот пусти из смедеревске тамнице, ја те ћу[и] напитати црвене крвце туречке, бел[л]ога тела витешкога.” (Пантић 1977: 429)

8 М. Пантић и Б. Сувајџић записују име овог аутора *Де Пачијенца*, премда би, по правилима италијанског изговора те транскрипције италијанских имена требало писати *Де Паченца*. Будући да се наш рад ослања на поменути истраживања, аутор је одлучио да користи начин записивања из поменутих радова.

9 „E nel ballare ciascaun romanza/ Gridando ad alta voce in lor sermoni/ E po ciascuno bevea a lor usanza/ Mascoli, donne, grandi, ancor garzoni/ Saltando como caprii girava./ Et insiem tutti tal parol cantava.”

10 „Orauias natgradum smereuo nit core nichiasce snime gourithi nego Jamco goiouda gourasce istmize molintise orle sidi maolonisce dastobogme progouoru bigomte bratta zimaiu pogi dosmederesche dasmole slauono mo despostu damosposti istamice smederesche Jacomi borpomoste Jslaiu dispot pusti Jsmederesche tamice Jatechul napitati seruene creucze turesche bellocatela yitesco cha.” (Де Пачијенца 1977)

11 Де Пачијенца је имена извођача наводио такође онако како је чуо, транскрибујући их по правилима италијанског језика, а нека од њих је, може се слободно рећи, потпуно италијанизовао, као што је то случај са именом Вукашин, кога Де Пачијенца пише *Buscascino*, или Вучић (*Buscichio*), док нека друга имена није успео да транскрибује довољно јасно да би се могло са лакоћом реконструисати о којим се именима ради. „La prima Iuba fo, moglier de Vuiko,/(e) de Rasco la mogliere Radoslavo;/ Buciza, che è sorella del bon Milco./ E quella bella faccia de Bugzava, /E Ruscia, moglier ancor de Suto;/ De Radogno la canata, nome stia, /Che più de l'altre sceppando bevia. // Ziveta vidi ancor ballar cum Ratco;/ Redaglia cum Iurco, e Chiuro cum Miliza;/ Radicchio cum Bucetta, e Slava e Petco;/ Radoslauce e Stana Iunco cum Staniza;/ Buca e Busicchio, Mila e Grantco;/ Bucascino e Brita, Dusco e Buciza;/ Et altre che non potti llà comprendere, /Né, l nome né 'l parlar iam' intendere.”

Јасно је да је овде реч о Јаношу Хуњадију, личности важној за мађарску, али и српску историју, познатијој у српској епској народној поезији под именом Сибињанин Јанко, а догађај који је опеван је његов боравак у смедеревским затворима. Због овог контекста, ови стихови изазвали су дебату међу научницима, која је још једном показала пословичну балканску неслогу, премда се, истини за вољу, овим стиховима нису бавили само слависти са ових простора.

Дејвид Бајнум (1986: 304) у свом чланку о усменој традицији код Јужних Словена полази од ове бугарштице као најстарије документоване народне песме код Јужних Словена, уз тврдњу да је сакупљено све што се може сакупити када су у питању стари текстови, те да ће, следствено томе, ови стихови увек имати тај статус. Петар Шимуновић (1984), хрватски ономастичар и топомастичар (Сувајцић 2014: 160) труди се да докаже како су извођачи песме у овом италијанском градићу у ствари Шклавуни, досељеници из данашње Хрватске, оспоравајући проф. Панџића, покаткад и без навођења релевантних извора. Тврди, на пример, да:

„У заносу писања, којим је проф. М. Панџић поприатио текст откривене бугарштице, постављене су многе тврдње (и слутње) у вези с поријеклом, припадношћу, постојбином, стваралачком средином, језиком и изводитељима ове и осталих наших бугарштица, које су, како знамо, записане једино у јужној (и западној) Хрватској, те у Боки которској. А ето, прва и у далекој шклавунској колонији у јужној Италији” (Шимуновић 1984: 56).

Наводећи ову своју тврдњу о бугарштицама као аксиоматску чињеницу за коју није потребно навођење било каквог извора. Чак и када се позива на неке изворе, као што је извештај проф. Риста Ковачевића о српским насеобинама у јужној Италији, цитирајући један његов одломак у коме ти Словени сами себе називају Србима и кажу да говоре српским језиком, Шимуновић смело тврди да ти људи просто нису знали како се зове њихов сопствени народ и ко су им били преци (Шимуновић 1984: 57). Без намере да се детаљније бавимо анализом Шимуновићевих доказа, ваља се осврнути још само на његову претпоставку на основу самих стихова да су Словени о којима је реч говорили икавским говором (Шимуновић 1984: 58). Из горе наведеног читања проф. Панџића види се да је последњи део последњег стиха, у изворном препису „bellocatela vitesco cha”, реконструисан као „белога тела витешкога”. Шимуновић, дајући своју реконструкцију којом доказује икавски говор ових Словена те њихово далматинско порекло, тврди да је то ипак

„[...] Вјеројатно: билога тила. Иако у шклавунском има неколико екавизама: веријат, обедви, споведат, одекар, какве налазимо у доба њихова исељавања нпр. у чакавском Сплиту, сматрам да је овдје талијански записивач забиљежио чест изговор фонема /i/ као затворено /e/, како је и данас. Под утјецајем талијанског дијалекта дуги се вокали у данашњем шклавунском затварају” (Шимуновић 1984: 62).

Све што би се могло навести као доказ неикавском, недалматинском и нехрватском пореклу ових људи, Шимуновић брани утицајем италијанског језика, пошто Де Пачијенца није познавао словенски језик. Међутим, најосновније познавање италијанског језика довољно је да се зна да комбинација *ll* након вокала *e* у највећем броју случајева отвара тај вокал, а не обратно, као што је то случај, на пример, у придевима *bello/bella*, *snello/snella*, или у именицама *ucello* или *cartella*, а затворен вокал /e/ среће се чешће када га следи комбинација једног, неудареног слова /l/ и неког вокала (*cielo*, *mela*, *tela*). Ако је, дакле, Де Пачијенца записао ове стихове, користећи италијанску графију јер словенску није познавао, а у најбољој намери да што верније препише оно што је чуо од ових њему

необичних људи, не може се све оно што не доказује неку тврдњу која иде у прилог некој хипотези приписати ауторовом непознавању изворног језика и утицају матерњег, а све оно што само наслућује потврђивање те хипотезе дати као чињенично стање, иако једноставна анализа текста говори насупрот датој хипотези.

Проф. Бошко Сувајцић (2014), анализирајући формулу почетног стиха ове бугарштице, поред неких других расправа о структури ових стихова, осврће се и на Шимуновићеве тврдње. На основу свега изложеног, довољно је сложити се са закључком проф. Сувајцића:

„Мишљења смо да се ни овим, ни другим аргументима о пореклу колониста који су извели смедеревску бугарштицу, не може, ни на који начин, оповргнути изврсно читање М. Панџића, као ни теза „да њену постојбину и њен првобитни облик треба тражити на месту аутентичног догађаја” (Сувајцић 2014: 161).

3. *Бесни Орландо* и други књижевни осврти на турска освајања

Крајем XV века Италију почињу да потресају ратови, па се, сходно томе, код читалачке публике јавља интересовање за витешке теме, а оно се задовољава кроз најразличитије кратке форме, краће спевове или витешке романи у стиху (Ферони 1992: 292). Лудовико Ариосто, племић у Ферари, хтео је да то искористи и надовезавши се на *Заљубљеног Орланда* Матеа Марије Бојарда који пак алудира на *Песму о Роланду* из каролиншког доба, написао је већи спев који ће ићи у штампу и тиме задобити ширу публику. То је спев *Бесни Орландо* (*Orlando Furioso*), а важност овог епа, у три своја издања са битним разликама, огледа се управо у томе што те разлике, нарочито између другог и трећег издања, осликавају настанак једне националне књижевности, са језиком као главним везивним материјалом, која настаје на територији раздвојеној и расцепканој ратовима и политичким разликама. Треће издање, наиме, ослања се на стандардизацију језика коју уводи Пиетро Бембо, Ариостов савременик и пријатељ, добивши тиме читалачку публику и ван простора Фераре, мада је спев посвећен породици Д’есте (Ферони 1992: 292). Све ово битно је утолико што Италија коначно схвата опасност од продирања нехришћанских војски на тло Европе, Цариград је пао и Османско царство се неумитно шири. Ова опасност позива на јединство читавог хришћанског света, што се огледа у витешкој књижевности тога доба, а што ће Ариосто обилато искористити као једну од тема свог ремек-дела. Премда је географски центар спева Париз, две супротстављене силе у самом спеву управљају догађајима, тако да их једна увек враћа у тај географски центар – радња епа почиње и завршава се у Паризу – а друга ће јунаке одвести до најдаљих и најзотичнијих простора. У то време јавља се фасцинација великим географским открићима, Америка је тек откривена, па Ариосто своје јунаке премешта по мапи света помоћу најразличитијих фантастичних начина. То му дозвољава да искористи историјски период радње спева, будући да се радња одвија у доба Карла Великог, да је главни лик паладин Роланд (Орландо), те да јунаке смешта тамо где се одвијају сукоби, најчешће против Сарацена, подижући тако морал читалачке публике у већ поменутој жељи за уједињењем против савременог освајача исте вере. Узгред, Ариосто веома конкретно позива Шпанце, Французе, Швајцарце и Немце у XVII певању да се боре против Турчина радије него међу собом како би поделили Италију (Морлино 2014: 36).

Територија која нас занима у почетку је само пролазна тачка. У 22 певању, у коме се описује путовање паладина Астолфа из Мале Азије у Енглеску, помиње

се да је морем дошао у Тракију а затим уз Дунав наставио даље. Притом није користио ниједно фантастично летеће средство, већ је ток Дунава прешао путујући на традиционалан начин, задржавајући се на понеким местима, али се не каже ништа детаљније о његовом боравку у тим местима.¹²

Простор који нас занима долази у центар пажње у XLIV певању. Један од главних јунака, Руђеро, родоначелник породице Д'есте, покрштени Сарацен, после безбројних епских авантура треба коначно да ожени своју љубљену Брадаманте. Њен отац, не знајући за њихову тајну веридбу, обећава је Лаву, сину византијског цара Константина Копронима. Руђеро мора нешто да предузме како би то спречио, те одлази пут Балкана, где затиче цара Константина и Лава у сукобу са Бугарима код Београда, тамо где се Сава у Дунав улива.¹³ У контексту већ реченог у вези са разликама између издања, ваља нагласити да је ова епизода додата у трећем и дефинитивном издању пева из 1533. године (Морлино 2014: 29). Јасно је да се овде алудира на борбе између Византинаца и Бугара у VIII веку, у каролиншко доба и за време владавине цара Константина Копронима, које су се одвијале око ондашњег Сингидунума, који Ариосто назива именом Београд (Belgrado), именом које добија тек век касније (Морлино 2014: 30). Чињеница да аутор користи тадашње име града радије него оно из времена у коме се одвија радња значи само да он тиме алудира на неки сличан историјски догађај близак савременом читаоцу (Морлино 2014: 30). Помиње се могућност алузије на освајање Београда Сулејмана Величанственог, али с обзиром на то да је исход ове епизоде ослобађање Београда од опсаде, Морлино (2014), позивајући се на друге изворе, слаже се да би ово пре била алузија на догађај када је Јанош Хуњади 1456. одбио напад султана Мехмеда II Освајача на Београд, важан утолико што је овај султан успео да освоји Цариград само три године пре. Значај ове историјске алузије за Ариоста и ондашњу читалачку публику приписује се и чињеници да је развој битке, све до тренутка када се Руђеро придружује Бугарима, логичан, не фантастичан, Сава тече и посматра се као стратешки најважнија тачка битке. Епски моменат враћа се кад Руђеро ступи у борбу и обрне ток битке, у којој су догле Византинци били у вођству. Руђеров циљ је да се реши Лава и тако спречи његову женидбу, али Лав, до границе обожавања, почиње да се диви Руђеровом јунаштву. Руђеро не успева да се реши такмаца, али добија битку за Бугаре, а ови га проглашавају за свога краља, будући да је њихов владар, кога, узгред, Ариосто зове Ватрано,¹⁴ погинуо пре Руђеровог уласка у бој. Руђеро то прихвата јер као такав може легитимно да проси Брадаманте.

У следећем, XLV певању, он бива на превару ухваћен и утамничен у месту које се у спеву зове Novengrado. Пре него што га Лав тајно ослободи због обожавања његовог јунаштва, те радња настави даље својим током, цар Константин своју војску са Саве повлачи у место које песник назива Beleticche. Морлино (2014), наводећи друге изворе, каже да је могуће да је Novengrado Нови Пазар, а можда и новоизграђена смедеревска тврђава, док је Beleticche вероватно Белградчик у данашњој Бугарској. Претпоставка да се и овде ради о Смедереву

вероватна је уколико се има у виду значај овог последњег упоришта једног хришћанског народа на овим просторима, као и његова близина Београду.

Ако се не може сигурно тврдити на који савремени историјски догађај алудира Ариосто, опис опсаде Београда 1456. године читамо у поеми *Istoria del gran Turcho quando fo roto a Belgrado in Ongaria*, посвећеној управо овом догађају, написаној око 1460. године (Морлино 2014: 37). Поема у 62 октаве, највероватније је део већег списка из Падове. Песма је битна, иако мање позната, утолико што на венетском дијалекту говори о једном важном историјском догађају за разлику од других који су, како наводи Морлино, имали већег одјека у италијанским списима, а у вези са успоном Османског царства науштрб хришћанског света а нарочито Млетачке републике, попут опсаде Скадра 1474. (Морлино 2014: 37). Посматрајући ове стихове, могло би се помислити да је Ариосто познавао историјску ситуацију, па самим тим алудирао на исти догађај, јер је и у овој песми Сава стратешки јако важна,¹⁵ а на овај закључак наводи и чињеница да се код Ариоста Belgrado два пута римује са речју Guado (passare a guado = прећи, прегазити реку), а што је обавезан мотив у витешкој поезији. Ариосто и аутор ове поеме из народа користе чињеницу да је нека врста понтона постављена како би Грци код Ариоста а Турци у венетској поеми прешли Саву. Морлино (2014: 33), међутим, каже да је, без обзира на Ариостово познавање историјских догађаја, упитно његово познавање географије, нарочито ако се узме у обзир да је место Саве првобитно стајала Драва, па је песник у дефинитивној редакцији извршио потребну корекцију. Морлино још наводи и географску алузију на Београд у делу Винћенца Брузантина *Заљубљена Анђелика (Angelica Innamorata)*,¹⁶ што наводи на претпоставку да је Ариосто знао за ове стихове ако већ није најбоље владао неким историјским или географским подацима. Томе у прилог доказ је и чињеница да се код Брузантина такође помиње Novengrado, римујући се каткад са речју guado а понекад са Belgrado (Bruzantino 1848: 232). На крају, Карло Дионизоти (1967) и Морлино (2014) слажу се да је у та доба поезија почела да преузима мотиве од народних певача попут популарних кантасторија, чија се поезија задовољава свакодневицом. Уз то, венецијанска књижевност улази у први план ширег контекста нове италијанске књижевности, не само због типографске индустрије већ и због свог географско-политичког домена (Дионизоти 1967: 202).

4. Закључак

Тамо где се конкретно помиње или бар као мотив јавља било шта везано за наше полуострво, јавља се двојачко, као што се и могло претпоставити. Једна група мотива може се повезати са Византијским царством, а друга са оним што остаје после њега. Из анализе највећег дела примера из италијанске ренесансне књижевности, наиме, следи да је словенски Балкан немогуће издвојити из византијског а касније и отоманског контекста. Византија јесте један од два стуба европске цивилизације средњег века и временом се претвара у наследницу античке културе, којој се ренесансна уметност враћа, али однос према свему оном што на Балкану не може да се посматра као непосредна тековина византијске културе не разликује се од односа какав су, вековима раније, имали Римљани према територијама које су освајали, и то важи све до појаве Османлија. Отуд

12 „...di qua dal mare, in Tracia se ne venne./Lungo il Danubio andò per l'Ungaria” (Ариосто 1990).

13 Ариосто објашњава да се Београд налази „тамо где се Сава у Дунав улива и с њим креће ка мору”: „Ove la Sava nel Danubio scende,/e verso il mar maggior con lui dà volta” (Ариосто 1990).

14 „Il capo, il re de' Bulgari Vatrano,/animoso e prudente e pro' guerriero,/di qua e di là s'affaticava invano/per riparare a un impeto sì fiero;/quando cingendol con robusta mano/Leon, gli fe' cader sotto il destriero:/e poi che dar prigione mai non si volse,/con mille spade la vita gli tolse.” (Ариосто 1990).

15 „de saper tenere el modo o per che via | pasar podesse el fiume tute le zente soe” (Морлино 2014: 38).

16 „edietro a l'istro sopra l'alta riva/aman destra cavalca, e il cammin prende,/passa Belgrado, ed alla Sava arriva,/dove la Quieta nel danubio scende” (Bruzantino 1848: 232).

и онај интересантан Петраркин назив *Скиџија*, којим именује ове просторе. Таква тенденција, међутим, говори и о дубљим културолошко-политичким намерама, освајања а затим можда и наметања латинске културе, а касније се види на основу млетачке доминације многим деловима Балкана. Та експанзија Републике Венеције један је од разлога за конкретнији контакт италијанске књижевности са просторима некадашње Византије, поред чињенице да су грчки изгнаници након пада Византије долазили баш у Венецију како би Млетке подучавали античким тековинама и грчком језику. Све што је изван тог контакта и византијског утицаја већ је страна, непознато и егзотично, а касније потпада под отоманску доминацију и самим тим је ван интересовања. Отуд, чак и онда када су присутни на територији познатој песнику, Словени скачу *као козе*, односно изводе ритуале које песник тако описује вероватно из чуђења према нечему што му је потпуно незнано. Ипак, слика озбиљнијег политичког односа наслућује се тек кад Руђеро прихвата бугарску круну, јер као краљ може легитимно да проси Брадаманте. Овај књижевни моменат показује важност те равноправности која, иако је можда постојала и раније, долази до изражаја тек у доба када је мухамедански освајач запретио читавој хришћанској цивилизацији, којој припадају и те словенске земље, до тада углавном већ окупиране. Заједничка опасност, рекло би се, најјачи је кохезиони фактор између ове две културе, иако и једна и друга деле много више заједничких елемената, што под утицајем византијских тековина, што као опште хришћанско наслеђе, и мада балканску културу још нико не посматра као јединствени концепт за разлику од италијанске. У прилог томе донекле говори и чињеница да се, поред неких важних топонима попут Београда, на неколико места појављује Смедерево, последње српско упориште које је пало под Турке. Премда у једном случају аутор није тога ни свестан, јер није познавао језик стихова које је реконструисао, а у другима нам је остављено на тумачење о ком се то граду заиста ради, антиотоманска контекстуализација свакако је томе разлог и објашњење. Словени, који су певали краљици Изабелли дел Балцо, дошли су у јужну Италију по свој прилици бежећи од Османлија (Пантић 1977: 430), али контекст у коме су стихови њихове бугарштице испевани као и њихова тема, довољно су важни да су нас, за тренутак, морали одвратити од географског балканског простора, давши нам прилику да осмотримо балканску културу истовремено изван њених простора.

Даља истраживања покаже у којој мери ће ставови *Италијана* према *Балканицима* остати амбивалентни у односу на све до сада наведено, а у турбулентним временима млетачког утицаја и касније, све до устанака балканских народа, романтизма у књижевности и уједињења Италије, па до наших дана. Сва та историјска и културна превирања доведиће неминовно до још ближег контакта двеју географски блиских култура, што отвара широке могућности за најразличитија проучавања у оквиру компаративне књижевности и културних студија.

Литература

- Ариосто 1990: L. Ariosto, *Orlando Furioso*, Прир. Cesare Segre, Milano: Mondadori.
 Бајнум 1986: D. E. Bynum, *The Collection and Analysis of Oral Epic Tradition in South Slavic, Oral Tradition*, 1/2 302–343.
 Брузантино 1832: V. Brusantino, *L'Angelica innamorata*, Google books: https://books.google.rs/books?output=html_text&id=od9JAAAACAAJ&dq=angelica+innamorata&focus=searchwithinvolume&q=norengrado

- Дионизоти 1967: C. Dionisotti, *Geografia e storia della letteratura italiana*, Torino: Giulio Einaudi Editore.
 Зингарели 2017: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli editore.
 Макијавели 2013: N. Macchiavelli, *Tutte le opere storiche, politiche e letterarie*, Rim: Newton Compton editori (Дигитална књига).
 Макијавели 1907: Н. Макијавели, *Владалац*, Београд: Г. Кон.
 Милинковић 2011: Сн. Милинковић *Dekameron: Knjiga o ljubavi*, Беорад: Архипелаг.
 Морлино 2014: L. Morlino, „'Ove la Sava nel Danubio scende'. Una chiosa sull'assedio di Belgrado nell'Orlando Furioso (e in altre ottave quattro-cinquecentesche)”, у: *Italica Belgradensia* 1, Београд: Филолошки факултет, 29–46.
 Мутавџић и Кампурис 2015: П. Мутавџић и А. Кампурис, Балканско полуострво кроз призму европеизације или Европа кроз призму балканизације? (Прилог проучавања односа између Балкана и Европе), у: *Анали Филолошког факултета*, Београд: Филолошки факултет, 115–134.
 Пантић 1963: М. Пантић, *Поетика хуманизма и ренесансе*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
 Пантић 1984: М. Пантић, Непозната бугарштица о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, XXV, Нови Сад.
 Пачијенца 1977: R. de Pacienza di Nardò, *Opere, A cura di: Mario Marti*, Lecce: Edizioni Milella.
 Петрарка 2010: F. Petrarca, *Seniles*, прир. Giuseppe Fracassetti, електронско издање (Edizione Ellettronica).
 Сувајџић 2014: Б. Ј. Сувајџић, 'Орао се вијаше'. Над градом формула, у: Бошко Сувајџић, Бранко Златковић (ур.), *Промисања традиције фолклорна и литерарна истраживања*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
 Тодорова 2009: M. Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press.
 Ферони 1992: G. Ferroni, *Profilo storico della Letteratura Italiana*, Milano: Mondadori.
 Шимуновић 1984: P. Šimunović, Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarsčica, *Narodna umjetnost*, 21, 53–68.

REFERENCES TO THE SLAVIC BALKANS IN THE ITALIAN RENAISSANCE LITERATURE

Summary

The significance of the geographical territory of the Balkans in the framework of Bizantine culture for Italian renaissance literature is well-known and needs no discussion. However, a look at the Slavic Balkans in this context differs completely, although the geographical territory is identical. The phenomenon has been researched and studied in different contexts, but never as a separate question.

The aim of this paper is to briefly consider the views of Italian renaissance literature on the geographical territory of the Balkan peninsula, with emphasis on its Slavic peoples both situated there and in exile, as well as the reception of some of the analysed texts by the modern science in the Balkans. The work is based on the corresponding references by Italian authors such as Petrarch, Macchiavelli, Ariosto, de Pacienza, and on current research in connection to the individual works and authors, as well as on the historiographical works and those of literary history, which make the contextualisation of the subject within the renaissance field possible.

Keywords: Italian literature, Renaissance, Slavic Balkans, Petrarch, Macchiavelli, Ariosto, De Pacienza.

Miloš B. Pržić

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81-115(082)
81'367(082)
81'42(082)
81'33(082)
811.163.41'282.2(082)

НАУЧНИ скуп младих филолога Србије Савремена проучавања језика и књижевности (13 ; 2021 ; Крагујевац)

Савремена проучавања језика и књижевности : зборник радова са XIII научног скупа младих филолога Србије, одржаног 10. априла 2021. године године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Књ. 2 / [одговорни уредници Маја Анђелковић, Мирјана Секулић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2022 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 485 стр. ; 24 cm

На насл. стр.: Година XIII. - Тираж 120. - Стр. 5-6: О две књиге зборника са XIII научног скупа младих филолога Србије / уредници. - Стр. 7: О другој књизи зборника Савремена проучавања језика и књижевности са Тринаестог скупа младих филолога / Маја Анђелковић. - Аутори: стр. 474-483. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на страним језицима уз сваки рад.

ISBN 978-86-80596-07-5
ISBN 978-86-80596-15-0 (низ)

- а) Компаративна лингвистика -- Зборници
- б) Синтакса -- Зборници
- в) Примењена лингвистика -- Зборници
- г) Дискурс анализа -- Зборници
- д) Српски језик -- Говори -- Зборници

COBISS.SR-ID 62214409